

УДК 343.823

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-210-219

Юрій ОРЕЛ[©]

доктор юридичних наук, доцент
(Investigador del «US-Ukraina Assistance Program»
Instituto Clavero Arévalo, Universidad de Sevilla,
м. Севілья, Іспанія)

ДИСЦИПЛІНАРНІ ПРОСТУПКИ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Досліджено питання правової природи, визначенню видів та класифікації дисциплінарних проступків (порушень встановленого порядку відбування покарання). Наголошується, що вітчизняне кримінально-виконавче законодавство не містить вичерпного переліку діянь, що можуть бути визнані дисциплінарними проступками засуджених, як цього вимагають відповідні положення Конституції України та деяких міжнародно-правових актів у сфері поведінки із засудженими.

Запропоновано авторську класифікацію дисциплінарних проступків залежно від ступеня їхньої суспільної шкідливості як матеріальної ознаки, притаманної дисциплінарному проступку, на три види: нешкідливі, шкідливі та особливо шкідливі проступки. Обґрунтовується доцільність введення поняття «рецидив нешкідливих проступків» та надано його визначення. Вказується на доцільність доповнення КВК України відповідною нормою, котра б передбачала та визначала поняття «малозначного проступку», що дуже часто використовують як науковці, так і практичні працівники, для надання відповідної характеристики того чи іншого діяння засудженого, що не становить суспільної шкідливості і вчинення якого не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди особі або установі виконання покарання.

Ключові слова: дисциплінарний проступок, засуджені до позбавлення волі, класифікація проступків, малозначний проступок, права та обов'язки засуджених, рецидив нешкідливих проступків, суспільна шкідливість.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України проблема зміцнення правопорядку в усіх сферах життя суспільства зберігає свою актуальність. У зв'язку з цим в останні роки у нашій державі все більше уваги приділяється питанням подальшого реформування кримінально-виконавчої системи, вдосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства, спрямованого на зміцнення правопорядку в установах виконання покарань, а також подальшу гуманізацію і дотримання прав людини в їхній діяльності, приведення умов виконання і відбування покарань у відповідність до міжнародних стандартів і правил поведінки із засудженими.

У комплексі заходів попередження і викорінювання злочинності в нашій країні важливе місце належить забезпеченню ефективного виконання покарання для того, щоб воно не тільки було карою за вчинений злочин, але й виправляло засуджених, а також попереджувало вчинення нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Реформування передбачає здійснення якісних змін і створення гуманістичної системи виконання покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальне зміцнення людини, визначення ефективних засобів виправлення засуджених і вдосконалення дисциплінарної практики в місцях позбавлення волі. У цих умовах одним із найважливіших завдань установ виконання покарання є зміцнення правопорядку і дисципліни серед засуджених за допомогою різних організаційних, правових та інших засобів, у тому числі передбачених кримінально-виконавчим законодавством, дисциплінарних заходів стягнення, що застосовуються за необхідності до осіб, які порушують встановлений порядок відбування покарання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Необхідність боротьби з порушниками встановленого порядку відбування покарання в установах виконання покарань не викликає сумніву і зобов'язує як науковців, так і практичних працівників глибоко та всебічно вивчати зазначену проблему та шукати

© Ю. Орел, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2283-7843>

orel1976@i.ua

ефективні шляхи впливу на цю категорію засуджених. В юридичній літературі цим проблемам приділяли увагу такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Г. Аванесов, К. Автухов, Ю. Антонян, В. Бадира, І. Богатирьов, В. Василевич, М. Галкін, В. Горобцов, О. Гритенко, А. Гель, Т. Денисова, О. Джу́жа, М. Журавльов, О. Зубков, І. Казак, Ю. Кваша, В. Кваши́с, О. Колб, О. Лисодед, А. Марцев, А. Мелікян, М. Метьюлкін, О. Міхлін, О. Наташев, О. Новіков, М. Огурцов, Л. Оніка, О. Павлухін, П. Пономарьов, О. Ременсон, М. Романов, А. Сізий, А. Степанюк, М. Стручков, В. Трубников, Б. Утевський, О. Федяєв, В. Філонов, А. Фролов, В. Южанін, І. Яковець та ін.

Відаючи належне здобуткам указаних науковців, слід зазначити, що їхні роботи перш за все були присвячені вивченню проблем правового регулювання застосування заходів стягнення у процесі виконання покарань, у той час як дослідженню питань правової природи, визначенню видів та класифікації порушень вимог режиму відбування покарання не приділялося належної уваги, тому ступінь розробленості цієї проблематики не може бути визнаний достатнім.

Додатковим аргументом щодо недостатньої теоретичної розробки окресленого питання є також і те, що вітчизняне кримінально-виконавче законодавство не містить вичерпного переліку діянь, що можуть бути визнані порушеннями вимог режиму відбування покарання. До того ж законодавець періодично звертається до вдосконалення відповідних норм, у яких закріплюються обов'язки та заборони засуджених, зокрема, визначає поняття злісного порушення встановленого порядку відбування покарання.

Метою статті є привернення уваги науковців і практичних працівників до необхідності визначення конкретних видів дисциплінарних проступків, що можуть вчинятися засудженими під час відбування покарання, їх класифікації та встановлення відповідних заходів стягнення за їх вчинення. Вважаємо, це дозволить виробити єдиний підхід та вдосконалити практику притягнення засуджених до дисциплінарної відповідальності з метою виключення можливих зловживань з боку адміністрації установи виконання покарань, що матиме, на нашу думку, як теоретичне, так і практичне значення.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, норми кримінально-виконавчого права України, що регламентують порядок і умови виконання й відбування покарань, передбачають для засуджених спеціальні правила поведінки, що впливають із режиму й умов відбування покарання. Порушники режиму, не виконуючи вимоги, передбачені законом та іншими нормативно-правовими актами, перешкоджають нормальній діяльності установ, що здійснюють виконання вироків та призначених у них покарань, протидіють карально-виховному процесу і негативно впливають на інших осіб, які відбувають покарання.

З метою запобігання переліченим негативним явищам до порушників режиму відбування покарання застосовуються заходи стягнення, що за своєю природою є заходами дисциплінарного впливу і тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність засуджених, що є важливим засобом забезпечення встановленого режиму відбування покарання, виконує завдання зміцнення правопорядку в місцях позбавлення волі [1, с. 4].

Загальновизнаним є те, що аби бути притягнутим до дисциплінарної відповідальності під час відбування покарання, засуджений повинен вчинити діяння, котре містить склад дисциплінарного проступку [2, с. 185; 3, с. 73; 4, с. 14].

У ч. 1 ст. 131-1 КВК України зазначено, що дисциплінарним проступком особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, є протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений порядок у сфері виконання покарань, вчинене цією особою [5].

Позитивно розцінюючи існування цієї законодавчої новели, водночас хочемо відзначити, що вона, як можна побачити, стосується лише осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. При цьому, на жаль, у КВК України нічого не йдеться про те, що саме слід розуміти під дисциплінарним проступком особи, яка відбуває інші види покарань, перш за все, пов'язані з її фізичною ізоляцією від суспільства (арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців тощо). Тобто законодавець не виробив, як того слід було, на нашу думку, єдиного для всіх засуджених універсального поняття дисциплінарного проступку, а присвятив його лише певній категорії.

Крім цього, у ч. 2 ст. 131-1 КВК України зобов'язує персонал установи виконання покарань довести наявність у діяч чи бездіяльності особи, яка відбуває покарання у виді

позбавлення волі, усіх ознак дисциплінарного проступку. Відсутність таких ознак виключає застосування до особи, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі, заходів стягнення.

У зв'язку з цим як на існуючий недолік можна також вказати на те, що у КВК України нічого не зазначається, що саме слід вважати підставою дисциплінарної відповідальності засудженого. Очевидно, що такою підставою, як вже було зазначено вище, на нашу думку, має стати вчинення особою під час відбування покарання суспільно шкідливого діяння, котре містить склад дисциплінарного проступку, передбаченого КВК України.

У зв'язку з цим не можна не погодитися з М. Романовим, який вказує, що при вирішенні питання про притягнення засудженого до дисциплінарної відповідальності основна проблема полягає у тому, що саме необхідно визнавати протиправністю в контексті кримінально-виконавчих правовідносин, тобто яке діяння слід визнавати таким, що порушує належний порядок існування і здійснення цих правовідносин. Вчений також зауважує, що кримінально-виконавче законодавство не містить переліку дисциплінарних проступків, а також порядку визначення ступеня їх суспільної небезпечності. Усе це призводить до того, що дисциплінарна відповідальність засуджених перетворюється на важіль маніпулювання засудженим, його статусом і навіть строком відбування покарання. Законодавець лише обмежується загальною вказівкою на те, що стягнення може бути застосоване до засудженого за порушення режиму відбування покарання [2, с. 186].

Дійсно, якщо проаналізувати відповідні статті КВК України, можна виокремити різні підстави застосування заходів стягнення до різних категорій засуджених:

- порушення порядку відбування покарання у виді арешту – до осіб, засуджених до арешту (ч. 2 ст. 54);
- порушення встановленого порядку відбування покарання – до засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 1 ст. 82). При цьому, на відміну від інших, заходи, що застосовуються для цієї категорії засуджених, закон називає дисциплінарними;
- порушення трудової дисципліни і встановленого порядку відбування покарання – до осіб, засуджених до обмеження волі (ч. 1 ст. 68);
- невиконання покладених обов'язків та порушення встановлених заборон – до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 1 ст. 132);
- порушення встановленого порядку і умов відбування покарання – до засуджених неповнолітніх (ч. 1 ст. 145).

При цьому хочеться наголосити на тому, що згідно з п. 22 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються діяння, котрі є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [6]. На це нас також націлюють Європейські пенітенціарні правила, де у абз. «а» п. 2 Правила 57 зазначено, що у національному законодавстві має бути визначено дії або бездіяльність ув'язнених, що складають дисциплінарні провини [7].

Таким чином, слід акцентувати увагу на тому, що КВК України досі не містить вичерпного переліку діянь, що визнаватимуться дисциплінарними проступками, але повинен, зважаючи на положення Конституції України та Європейські пенітенціарні правила, передбачати його та встановлювати відповідні заходи стягнення за їх вчинення, а не віддавати вирішення цього питання на розсуд адміністрації установи виконання покарання або суду під час розгляду відповідних справ і питання визнання чи невизнання ними того чи іншого діяння засудженого дисциплінарним проступком з огляду на порушення ним визначених для нього у КВК України обов'язків чи заборон.

Як зазначають Ю. Чеботарьова та В. Трубников, підставою притягнення особи до дисциплінарної відповідальності є вчинення нею дисциплінарного проступку. Вона настає за порушення заборон або за ухилення від виконання обов'язків, що впливають зі встановленого режиму тримання, тобто за невиконання спеціальних обов'язків [8, с. 110]. На жаль, вчені нічого не говорять про те, що такий проступок повинен містити відповідний склад.

Дійсно, правила режиму відбування покарання, що передбачені у КВК України та Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (далі – Правила), регламентують поведінку засуджених, мають обов'язковий і заборонний характер та вказують, у чому конкретно може бути виражено порушення встановленого порядку відбування покарання.

Обов'язки засуджених, наведені у ст. 107 КВК України та п. 3 Розділу II Правил, являють собою загальні норми поведінки кожного засудженого до позбавлення волі та визначають межі його належної поведінки.

Заборонні дії, вказані у п. 4 розділу II Правил, тотожні тим, що визначені у ч. 4 ст. 107 КВК України, навпаки, встановлюють конкретні норми поведінки засуджених. Заборони за своїм змістом, таким чином, є вужчими за обов'язки, і, очевидно, їх наявність зумовлена необхідністю конкретизації обов'язків засуджених [5; 9].

Обов'язки та заборони щодо поведінки засуджених, визначені нормами кримінально-виконавчого законодавства і закріплені у встановленому порядку у правилах внутрішнього розпорядку певної установи виконання покарань, являють собою законні вимоги адміністрації виправної установи і застосовуються з метою здійснення контролю за їхньою поведінкою, необхідного виховного впливу на них, мають однакову юридичну силу і є для цих осіб обов'язковими до виконання. Їх аналіз дозволяє дійти висновку, що за своїм характером вони є юридично рівнозначними, адже у законі не йдеться про перевагу якогось із них над іншими.

Водночас передбачені у КВК України дисциплінарні заходи впливу (стягнення) істотно розрізняються за ступенем тяжкості. Їх застосування так чи інакше може погіршити правовий статус засудженого. Система стягнень, закріплених кримінально-виконавчим законодавством, являє собою вичерпний перелік заходів впливу, розміщених послідовно від менш суворих до більш суворих.

У ч. 1 ст. 134 КВК України серед іншого зазначено, що накладені стягнення мають відповідати тяжкості і характеру проступку засудженого. При цьому законодавець, як вже зазначалося, не проводить їх класифікації, залишаючи визначення тяжкості на розсуд адміністрації установи виконання покарань.

Тому при кваліфікації дій засудженого, як правило, співвідносять вчинений ним проступок із переліком обов'язків і заборон, закріпленим у відповідних статтях КВК України, залежно від виду покарання, котрий він відбуває, намагаючись з'ясувати, порушує чи ні його проступок норми кримінально-виконавчого законодавства та затвержені правила поведінки в установі виконання покарання.

І хоча зазвичай дисциплінарна відповідальність має значно більш низький ступінь урегульованості, ніж інші види юридичної відповідальності, слід погодитися з М. Романовим, який говорить про доцільність більш ретельного визначення цих питань у кримінально-виконавчому праві. В іншому разі, на думку вченого, застосування до засуджених заходів стягнення набуває ознак виключно каральності та маніпуляцій і нерідко тягне за собою зловживання з боку персоналу колоній. Наприклад, непоодинокими, за його спостереженнями, є випадки, коли до засуджених за незначні порушення застосовувалися досить суворі стягнення. Наприклад, вживання чаю поза межами їдальні або неохайний вигляд спального місця могли привести до застосування щодо засудженого стягнення у вигляді поміщення до дисциплінарного ізолятора. Повторне вчинення такого «тяжкого» порушення може стати підставою для поміщення у приміщення камерного типу або, за певних умов, для переведення до установи іншого рівня безпеки.

Очевидно, що значна частина правовідносин у сфері притягнення засуджених до дисциплінарної відповідальності віднесена на розсуд посадових осіб адміністрації відповідної установи. Така ситуація нерідко дає підстави для тиску на засудженого [2, с. 186].

Єдине, що зробив законодавець для вирішення цього питання, – це спробував надати у ст. 133 КВК України визначення поняття «злісного порушення встановленого порядку відбування покарання», відмовившись, таким чином, від використання поняття «злісного порушника встановленого порядку відбування покарання», що існувало раніше.

Не вдаючись у детальний розгляд цього поняття, слід зазначити, що у науковій літературі неодноразово висловлювалися думки з приводу як недосконалості його законодавчого визначення, так і доцільності взагалі його існування на кшталт поняття «особливо небезпечного рецидивіста», котре раніше існувало у кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві України і було фактичним втіленням у радянському законодавстві ідеї соціологічної школи кримінального права про небезпечний стан особистості і типовим прикладом так званої «стигматизації» особи [10; 11; 12, с. 114–116].

На наш погляд, діяння, передбачені у ст. 133 КВК України, дійсно, на відміну від

інших, мають великий ступінь суспільної шкідливості, і їх вчинення впливає на встановлений порядок виконання і відбування покарання. Але за своєю природою вони не є злісними, тому що для визнання їх такими вимагається не тільки їх якісна, але й кількісна характеристика.

Для того щоб позбавитися тих негативних явищ, про які йшлося вище, вважаємо за необхідне розробити однакові підходи, що мають застосовуватися при вирішенні питання про притягнення засуджених до дисциплінарної відповідальності. У зв'язку з цим пропонуємо максимально, наскільки це можливо, конкретизувати види діянь (порушень режиму відбування покарання), котрі слід визнавати дисциплінарними проступками засуджених, та класифікувати їх залежно від ступеня їхньої суспільної шкідливості як матеріальної ознаки, притаманної дисциплінарному проступку, на три види: нешкідливі, шкідливі та особливо шкідливі, за вчинення яких до засуджених можуть бути застосовані відповідні стягнення.

Так, під особливо шкідливими проступками слід розуміти, як правило, ті, що мають публічний, демонстративний, зухвалий характер, пов'язані з активно-агресивною формою непокори та опору законним вимогам і діям представника персоналу установи виконання покарання, створюють загрозу для особистої безпеки особи тощо. У зв'язку з цим вони мають підвищений ступінь суспільної шкідливості, і їх вчинення суттєвим чином впливає на встановлений порядок виконання і відбування покарання, функціонування установи виконання покарання в цілому. Вони межують зі злочинами, але не є ними. До таких проступків, на нашу думку, слід віднести:

– організацію, підбурювання або активну участь засудженого у страйках чи інших формах групових дій, спрямованих на порушення порядку в установі виконання покарання або її нормальної роботи;

– погрозу або примус до вчинення протиправних дій стосовно представника персоналу установи виконання покарання або іншого засудженого, за відсутності ознак складу кримінального правопорушення, або підбурювання з цією метою інших засуджених;

– демонстративну, виражену в зухвалій формі відмову засудженого від виконання конкретних законних вимог представника персоналу установи виконання покарання;

– опір законним діям представника персоналу установи виконання покарання, перешкоджання виконанню ним своїх службових обов'язків, за відсутності ознак складу кримінального правопорушення, або підбурювання до вчинення зазначених дій інших засуджених;

– перешкоджання виконанню засудженим своїх обов'язків, дотриманню заборон чи реалізації ним своїх прав або підбурювання до вчинення зазначених дій інших засуджених;

– умисне знищення або пошкодження чужого майна, за відсутності ознак складу кримінального правопорушення, або підбурювання до вчинення зазначених дій інших засуджених.

– викрадення чужого майна шляхом крадіжки або шахрайства, за відсутності ознак складу кримінального правопорушення;

– дрібне хуліганство;

– створення або поширення неправдивих чуток із метою порушити нормальну діяльність установи виконання покарання.

За вчинення особливо шкідливих проступків до порушників встановленого порядку відбування покарання, на нашу думку, повинні застосовуватися найсуворіші заходи стягнень, що передбачені для них, залежно від виду покарання, котрий вони відбувають. Наприклад, для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, такими заходами можуть бути:

– скасування поліпшених умов тримання;

– поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор із виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до чотирнадцяти днів, а засуджених жінок – до десяти днів;

– поміщення засуджених, які тримаються у приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, у карцер без виведення на роботу на строк до чотирнадцяти днів;

– переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, крім

засуджених, які тримаються у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до трьох місяців.

До шкідливих проступків, що мають значний ступінь суспільної шкідливості і вчинення яких значною мірою впливає на встановлений порядок виконання і відбування покарання, процес виправлення засуджених, на нашу думку, слід віднести:

– вживання спиртних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, за виключенням випадків, коли це було обумовлене і здійснювалося за медичним призначенням;

– виготовлення, зберігання, придбання, розповсюдження предметів, заборонених до обігу у виправній установі;

– участь у настільних азартних та інших іграх із метою здобуття матеріальної чи іншої вигоди;

– ухилення від лікування захворювань, що становлять небезпеку для здоров'я інших осіб;

– умисне невиконання засудженим конкретних законних вимог представника персоналу установи виконання покарання (непокору) або підбурювання до його вчинення інших засуджених;

– образу представника персоналу установи виконання покарання;

– відмову від роботи або її припинення без поважних причин, коли її здійснення є обов'язковим за умовами відбування покарання;

– відмову або припинення без поважних причин роботи із самообслуговування, благоустрою колонії і прилеглої до неї території, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або допоміжних робіт із забезпечення колонії продовольством;

– симулювання хвороби або умисне заподіяння собі тілесних ушкоджень, у тому числі за допомогою іншої особи, завдання шкоди власному здоров'ю з метою ухилення від відбування покарання або виконання встановлених обов'язків;

За вчинення шкідливих проступків до порушників встановленого порядку відбування покарання, на нашу думку, повинні застосовуватися такі заходи стягнення, що є необхідними і достатніми, з урахуванням їхньої особистості, для здійснення на них виховного та карального впливу, крім попередження і догани.

До нешкідливих проступків, що не мають значного ступеня суспільної шкідливості, проте їх вчинення негативно впливає на встановлений порядок виконання і відбування покарання, виправлення засуджених, на нашу думку, слід віднести всі інші види діянь, що можуть виявлятися у порушенні ними встановлених нормами кримінально-виконавчого законодавства обов'язків і заборон і які не належать до категорії шкідливих чи особливо шкідливих. До таких, на нашу думку, слід віднести:

– порушення розпорядку дня;

– виготовлення, зберігання саморобних електроприладів та користування ними;

– недотримання вимог пожежної безпеки і безпеки праці;

– порушення санітарно-гігієнічних норм на виробничих об'єктах і в житловій зоні;

– самовільне перепланування, змінювання конструктивних елементів будівель та споруд колонії, спорудження на виробничих об'єктах різних об'єктів (лазні, пральні, душові, сейфи, будиночки, будки, приміщення та засоби для відпочинку, системи опалення);

– відмову зайняти визначене спальне місце, завішування чи змінення без дозволу адміністрації установи виконання покарання спального місця, а також обладнання такого у комунально-побутових та інших службових або виробничих приміщеннях;

– завішування оглядового вікна камери;

– самовільне залишення призначеної для перебування ізольованої території, приміщення або визначеного місця роботи, а також перебування без дозволу адміністрації колонії у гуртожитках та відділеннях, у яких вони не проживають, або на виробничих об'єктах, на яких вони не працюють;

– куріння у не відведених для цього місцях;

– наклеп на представника персоналу установи виконання покарання або іншого засудженого;

– звернення до державних або міжнародних органів зі скаргами, в яких містяться неправдиві відомості щодо порушення представником персоналу установи

покарання прав, свобод, законних інтересів засудженого, порядку і умов виконання покарання;

- нетактовне поведіння або вживання під час спілкування з представником персоналу установи виконання покарання нецензурних чи жаргонних слів;
- створення конфліктної ситуації або образу іншого засудженого.

За вчинення нешкідливих проступків до порушників встановленого порядку відбування покарання, на нашу думку, повинні застосовуватися несурові заходи стягнення, такі, наприклад, як попередження і догана.

Водночас вважаємо за необхідне передбачити, що у випадку вчинення засудженим «рецидиву нешкідливих проступків», коли його поведінка свідчить про вперте небажання стати на шлях виправлення, до нього можуть бути застосовані інші дисциплінарні заходи стягнення, зокрема, як-от:

- сувора догана;
- грошовий штраф до двох мінімальних розмірів заробітної плати;
- скасування поліпшених умов тримання;
- поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до чотирнадцяти діб, а засуджених жінок – до десяти діб;
- поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, у карцер без виведення на роботу на строк до чотирнадцяти діб.

У зв'язку з цим під «рецидивом нешкідливих проступків» пропонуємо розуміти вчинення засудженим втретє протягом шести місяців нешкідливого проступку, якщо за два попередні нешкідливі проступки за постановою начальника виправної установи, особи, яка виконує його обов'язки, або їхніх прямих начальників на нього були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені в установленому законом порядку.

За злісне порушення засудженим встановленого порядку відбування покарання, що виявилось у вчиненні ним протягом шести місяців трьох шкідливих або особливо шкідливих дисциплінарних проступків, якщо за два попередні проступки за постановою начальника виправної установи, особи, яка виконує його обов'язки, або їхніх прямих начальників на нього були накладені стягнення, що достроково не зняті або не погашені в установленому законом порядку, він переводиться:

- з дільниці соціальної реабілітації до дільниці ресоціалізації або дільниці посиленого контролю;
- з дільниці ресоціалізації до дільниці посиленого контролю;
- з виправної колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання до виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання;
- з виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання до виправної колонії середнього рівня безпеки;
- з виправної колонії середнього рівня безпеки чи звичайного жилого приміщення виправної колонії максимального рівня безпеки в приміщення камерного типу колонії максимального рівня безпеки.

Також вважаємо за необхідне передбачити у КВК України поняття «малозначного проступку», котре доволі часто використовують як науковці, так і практичні працівники, для надання відповідної характеристики того чи іншого діяння засудженого, під яким, на нашу думку, слід розуміти дію або бездіяльність засудженого, вчинену ним під час відбування покарання, що хоча формально і містить ознаки будь-якого дисциплінарного проступку, передбаченого КВК України, але через малозначність не становить суспільної шкідливості, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди особі або установі виконання покарання.

До малозначних порушень, на нашу думку, слід віднести такі загально визнані, так би мовити, «вибачальні», як правило, поодинокі умисні або необережні діяння (проступки), що не чинять істотного впливу на обстановку в цілому в питаннях забезпечення і підтримання належного правопорядку в установі виконання покарання і шкода від вчинення яких є легко відновлюваною, а саме: вживання жаргонних слів, давання і присвоювання прізвиськ, нанесення собі або іншим особам татування, готування або вживання їжі в непередбачених для цього місцях, винесення продуктів харчування з їдальні без дозволу адміністрації колонії, недотримання особистої гігієни,

погане заправлення ліжка, порушення встановленої форми одягу, вивішування без дозволу адміністрації фотографій, репродукцій та інших предметів на стінах, тумбочках і ліжках, запізнення на шиккування для перевірки, в їдальню тощо.

За вчинення цих порушень до засуджених повинні застосовуватися такі заходи соціально-виховної роботи та профілактичного характеру, як бесіди, лекції, зустрічі з представниками релігійних конфесій, організацій та церков, заходи з релігійного виховання, залучення засудженого до участі в художній самодіяльності, культурно-масових, спортивних заходах та ін.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що дисциплінарна практика в установах виконання покарання відрізняється різноманітністю й істотними відмінностями при застосуванні стягнень за один і той самий вид дисциплінарного проступку (порушення встановленого порядку відбування покарання). Вважаємо, що запропонована нами класифікація таких проступків значною мірою сприятиме однаковому застосуванню закону, дозволить запровадити однакові підходи та вдосконалити практику притягнення засуджених до дисциплінарної відповідальності.

На жаль, у зв'язку з можливою наявністю великої кількості форм поведінки, в яких можуть виявлятися діяння суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин залежно від виду покарання та специфіки його відбування і які можуть призвести до порушення засудженими встановлених для них нормами кримінально-виконавчого законодавства обов'язків і заборон, ми не маємо змоги навести вичерпний перелік дисциплінарних проступків, що можуть бути вчинені засудженими під час відбування покарання. З огляду на це ми повинні максимально конкретизувати та навести перелік тяжких та особливо тяжких проступків, оскільки за їх вчинення до засуджених можуть бути застосовані найсуворіші дисциплінарні заходи впливу.

Список використаних джерел

1. Журавлев М. П. и др. Правонарушения осужденных к лишению свободы и меры дисциплинарной ответственности. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1970. 144 с.
2. Романов М. В. Дисциплінарна відповідальність засудженого: визначення і загальні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 6. С. 185–188. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/54.pdf.
3. Курбатова Г. В. и др. Дисциплинарная ответственность осужденных к лишению свободы : монография. Москва. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2018. 143 с.
4. Водозаз И. А. Правонарушения и ответственность осужденных за их совершение в период отбывания наказания в ИТУ : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1982. 21 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць) : прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи 11 січня 2006 р. на 952-й зустрічі Заступників Міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
8. Трубников В. М., Чеботарьова Ю. А. Правовой статус засуджених до позбавлення волі : монографія. Харків, 2006. 372 с.
9. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. *Офіційний вісник України*. 2018. № 70. Ст. 285.
10. Орел Ю. В. Злісне порушення встановленого порядку відбування покарання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 664–671. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=FP_index.htm_2011_2_108.
11. Романов М. Поняття злісного порушника устанавленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України). *Права Людини в Україні : Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. URL: <https://khp.org/1239799591>.
12. Бадира В. А. та ін. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України ; за ред. С. Ю. Захарова. Харків : Права людини, 2011. 368 с.

Надійшла до редакції 10.04.2023

References

1. Zhuravlev, M. P. i dr. (1970) Pravonarusheniya osuzhdennykh k lisheniyu svobody i mery distsiplinarnoy otvetstvennosti [Offenses of persons sentenced to imprisonment and disciplinary measures]. Moscow : VNI MV D SSSR. 144 p.

2. Romanov, M. V. (2015) Dysplynarna vidpovidalnist zasudzheno: vyznachennia i zahalni pytannia [Disciplinary responsibility of a convicted person: definition and general issues]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. pp. 185–188. URL: http://lsej.org.ua/6_2015/54.pdf. [in Ukr.].
3. Kurbatova, G. V. i dr. (2018) Disciplinarnaya otvetstvennost' osuzhdennykh k lishenyu svobody [Disciplinary responsibility of persons sentenced to imprisonment]: monografiya. Moscow: YUNITI-DANA: Zakon i pravo. 143 p.
4. Vodolaz, I. A. (1982) Pravonarusheniya i otvetstvennost' osuzhdennykh za ih sovershenie v period otyvaniya nakazaniya v ITU [Offenses and responsibility of convicted persons for their commission during the period of serving a sentence in a correctional labor institution]: avtoref. dis ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. Moscow. 21 p/
5. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 11.07.2003. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 3–4. Art. 21. [in Ukr.].
6. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution Of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 141. [in Ukr.].
7. Ievropeiski penitentsiarni pravyla (Rekomendatsiia № R (2006)2 Komitetu Ministriv derzhav-uhasnyts [European penitentiary rules (Recommendation No. R (2006)2 of the Committee of Ministers of the participating states)]: pryiniato Komitetom Ministriv Rady Yevropy 11 sichnia 2006 r. na 952-y zustrichi Zastupnykiv Ministriv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text. [in Ukr.].
8. Trubnykov, V. M., Chebotarova, Yu. A. (2006) Pravovi status zasudzhennykh do pozbavleniia voli [Legal status of persons sentenced to imprisonment]: monohrafiia. Kharkiv. 372 p. [in Ukr.].
9. Pro zatverdzhennia Pravyl vnutrishnoho rozporiadku ustanov vykonannya pokaran [On approval of the internal regulations of penitentiary institutions]: nakaz Ministerstva yustytisii Ukrainy vid 28.08.2018 № 2823/5. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2018. № 70. Art. 285. [in Ukr.].
10. Orel, Yu. V. (2011) Zlisne porushennia vstanovlenoho poriadku vidbuvannya pokarannia [Malicious violation of the set order of serving the sentence]. *Forum prava*. № 2. pp. 664–671. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILEA=&S21STR=FP_index.htm_2011_2_108. [in Ukr.].
11. Romanov, M. Poniattia zlisnogo porushnyka ustanovlenoho poriadku vidbuvannya pokarannia (st. 133 KVK Ukrainy) [The concept of a malicious violator of the established procedure for serving a sentence (Article 133 of the Criminal Executive Code of Ukraine)]. *Prava Liudyny v Ukraini: Informatsiyni portal Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy*. URL: <https://khp.org/1239799591>. [in Ukr.].
12. Badyra, V. A. ta in. (2011) Problemy zabezpechennia prav zasudzhennykh u kryminalno-vykonavchii systemi Ukrainy [Problems of ensuring the rights of convicts in the penitentiary system of Ukraine]: za red. Ye. Yu. Zakharova. Kharkiv: Prava liudyny. 368 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yurii Orel. Disciplinary offenses of convicts and their classification. The article is devoted to the study of issues of legal nature, definition of types and classification of disciplinary offenses (violations of the established order of punishment).

It was found that due attention was not paid to the study of these issues, therefore the degree of development of this issue cannot be considered sufficient. It is emphasized that the domestic criminal law does not contain an exhaustive list of acts that can be recognized as disciplinary offenses of convicts, as required by the relevant provisions of the Constitution of Ukraine and some international legal acts in the field of treatment of convicts.

The author notes that only in Article 133 of the Criminal Code of Ukraine does the legislator provide for specific forms of illegal behavior of convicts, which are considered as independent disciplinary offenses, expressed in certain actions that have a significant degree of social harm, and the commission of which significantly affects the established order of execution and serving a sentence, the process of correction of convicts, but defines them as «a malicious violation of the established order of serving a sentence.» The imperfection of this concept is emphasized, since malice, according to the author, contains both a qualitative and a quantitative characteristic of the act.

Attention is drawn to the absence of a single, universal concept of disciplinary offense for all convicts and a corresponding norm that would recognize the composition of a disciplinary offense as a basis for disciplinary responsibility of the convicted person in the criminal law.

In order to develop a unified approach to solving the issue of bringing convicts to disciplinary responsibility, the author proposes to specify as much as possible the types of actions (violations of the established procedure for serving punishment), which should be recognized as disciplinary offenses of convicts and to determine the appropriate penalties for their commission.

The author's classification of disciplinary offenses is also proposed, depending on the degree of their social harmfulness, as a material feature inherent in a disciplinary offense, into three types: harmless, harmful and especially harmful offenses. The expediency of introducing the concept of «recidivism of harmless misdemeanors» is substantiated and its definition is given.

It is pointed out the feasibility of supplementing the Code of Criminal Procedure of Ukraine with

an appropriate norm that would provide for and define the concept of «minor misdemeanor», which is very often used by both academics and practitioners, to provide an appropriate characterization of this or that act of the convicted person, which does not constitute social harm and its commission did not cause and could not cause significant damage to the person or the institution serving the sentence.

Keywords: *disciplinary misdemeanor, persons sentenced to imprisonment, misdemeanor classification, minor misdemeanor, rights and obligations of convicts, recurrence of harmless misdemeanors, public harm.*

УДК 343.3

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-219-225

Олександр ХРАМЦОВ[©]

доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна)

ФІЗИЧНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК СПОСІБ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕШКОДЖАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЮ ЗБОРІВ, МІТИНГІВ, ПОХОДІВ І ДЕМОНСТРАЦІЙ

Автором надано власні визначення поняття кримінального насильства загалом та кримінального фізичного насильства зокрема. Особливу увагу надано мотивації таких діянь, якою визнається група спільних за психологічною природою мотивів кримінальних правопорушень. Наголошено на тому, що фізичне насильство як спосіб учинення кримінального правопорушення, яке передбачене ст. 340 КК України, може бути вчинене з прямим і непрямим умислом. Водночас не підтримується позиція щодо визнання в насильстві лише прямого умислу і необережності.

Наведено природну класифікацію кримінального фізичного насильства. Зазначено, що способом вчинення кримінального правопорушення, що передбачено ст. 340 КК України, може бути і психічне насильство, яке не обмежується різноманітними погрозами. Надано авторські рекомендації кваліфікації різних проявів фізичного насильства в ст. 340 КК України.

Ключові слова: *збори, мітинг, похід, демонстрація, «незаконність» перешкодження, фізичне насильство, інтелектуальна та вольова ознака умислу; мотивація кримінального правопорушення, механізм заподіяння шкоди; кримінальна відповідальність.*

Постановка проблеми. Насильство є фундаментальним поняттям науки та практики кримінального права. Воно є способом вчинення кримінальних правопорушень, що передбачені різними розділами Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Також воно є ключовим поняттям його Загальної частини. Водночас визначення його ознак та кваліфікація має певні особливості залежності від механізму вчинення кримінальних правопорушень. Такі особливості насильство має і в ст. 340 КК України – незаконне перешкодження організації та проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Дослідження цих особливостей має як теоретичне, так і практичне значення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання особливостей кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 340 КК України, були предметом дослідження в наукових працях М. Панова, С. Лихової, Є. Пилипенко, М. Хавронюка, С. Мельника, А. Боровика, А. Керопян та ін. Однак проблемі кваліфікації насильства загалом і фізичного насильства зокрема, як способу вчинення цього кримінального правопорушення, не було приділено достатньої уваги.

Мета статті полягає у визначенні основних ознак насильства як способу вчинення цього правопорушення та надання авторських рекомендацій щодо вдосконалення відповідної кримінально-правової норми і практики її застосування.

Вклад основного матеріалу. Стаття 39 Конституції України визначає, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і

© О. Храмцов, 2023

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-0137-2626>

khramtsovallex@gmail.com